

Sergej O. Prokofjev i <Filozofija slobode>

Michael Muschalle

Zasnivanje Antropozofije u očima jednog člana dornaške uprave

(stanje 03.10.2006)

U poslednjim mesecima ja sam pogledao poglavlje 7, *Filozofija slobode i Božićno zasedanje* iz knjige *Ljudi mogu to da čuju*, Stuttgart 2002, od Sergeja O. Prokofjeva. Šta autor kaže tamo o odnosu *Filozofije slobode* prema mihajlovskom biću i prema Božićnom zasedanju ne bih htio da obradim u nekom detaljnijem pregledu. Ograničiću se ovde u prvoj liniji na to, šta autor direktno piše o *Filozofiji slobode*.

Ono što mi je prvo palo u oči bila je čisto kvantitativna diskrepancija (neslaganje) između tog, šta autor sadržajno neposredno daje za razumevanje ove knjige, i šta on kaže o ovoj knjizi iz čisto antropozofskog pogleda. S obzirom na ovu diskrepanciju dvostruko začuđuje, da je on odlučujuće momente *Filozofije slobode* (po mom mišljenju) u osnovi pogrešno razumeo te da je zbog toga *mora* dati i obradu njenog mihajlovskog aspekta koja vodi u zabludu. Za mene je uglavnom zagonetka, kako je moguće da autor naglašava svetsko-istorijski značaj ove knjige a tako dalekosežno zapostavlja njen filozofsko-misaoni sadržaj i da sve što je o tome rečeno stoji na glinenim nogama. U celosti imam utisak, da neko ovde širi stvari a da nije postigao dovoljnu jasnoću o najvažnijem i da kod svog čitaoca stvara: Istu zbrku koja je svojstvena sâmom autoru.

O pojedinim stvarnim aspektima:

1) *Filozofija slobode* kao lični Štajnerov doživljaj:

Kada autor na str. 538 i na drugim mestima upućuje na jedan Štajnerov biografski događaj – lično doživljavanje slobodnog akta (dela) kroz preuzimanje Šreerovog karmičkog zadatka – kao podsticaj za pisanje *Filozofije slobode*, to sigurno nije pogrešno. Ne fale takođe ni odgovarajuće potvrde za to. No, meni se doduše čini, da on ovde nagomilava bez reda veoma različite sadržaje i to na loše skraćen način tj haotično:

1. Individualno doživljavanje jednog slobodnog dela kao biografski događaj (Štajnerova odluka da preuzme Šreerov zadatak),
2. sasvim lično, teoretsko ovladavanje takvog slobodnog akta u slobodno-filozofskom pogledu i
3. lično doživljavanje filozofskih ideja.

Šta Prokofjev izvodi u ovom pogledu o prepisci (razmeni pisama) između Štajnera i Roze Majreder čini mi se manje uverljivo i kao davanje drugog značenja u smislu povoda za njegovu tezu. Štajnerovu napomenu sadržanu u prepisci sa Rozom Majreder: „... Sve je u ovoj knjizi lično mišljeno ... ja pričam, šta sam unutrašnje proživeo ... „ sigurno ne treba shvatiti tako, da Štajner time direktno i isključivo cilja na ovaj pokrenuti biografski događaj pod 1., kao što to želi da prikaže Prokofjev na str. 538 i dalje. Štajner se ovde mnogo više nadovezuje na napomenu R. Majreder u pismu od 8. aprila 1894, 'ovo delo će imati neko opšte delovanje tek tada, ako Štajner od svakog poglavlja napravi celu knjigu'. Ona cilja na kompaktnost i sažetost – na „lapidarnu kratkoću“ – *Filozofije slobode*, koja stoji na putu njenom opštem širenju i prihvatanju. Teme koje je Štajner naveo su po njenom shvatanju toliko kompleksne i razgranate, da bi se neizostavno morale iscrpnije obraditi. Pozivajući se direktno na ovu napomenu („Vi mi kažete: knjiga je prekratka; ...“) Štajner odgovara 4. novembra 1894, da je ova knjiga „lično mišljena“, i da nema karakter nekakvog udžbenika ili stručno-filozofske monografije, nego lično značenje. („Ja ne podučavam; ja pričam, šta sam unutrašnje proživeo.“) To znači, on je morao najpre za sebe na jedan potpuno individualan način („Svojevoljno, potpuno individualno je kod mene preskočena poneka klisura...“) da ovlada filozofskim problemom slobode. Dakle on nije mogao sve iscrpno da prikaže, kao što bi to po sebi zahtevala jedna stručna ili popularna knjiga, već je prvo morao da utre svoj vlastiti put kroz metež i šikaru filozofskih misli i postavljenih problema.

Ako se bar malo poznaje mnogostrukturnost filozofskih pitanja i njihova obrada u stručnoj literaturi i sebi se predoči Štajnerov spis i njegov stav u pismima, onda je to i evidentno: knjiga je zaista prekratka. Ali, ja pretpostavljam, da se ovo nalazi malo izvan iskustvenog horizonta Prokofjeva, jer koliko vidim čovek nikada nije sistematski studirao filozofiju, već slikarstvo i istoriju umetnosti. On nema predstavu o tome, kako se beznadežno može zalutati u stručnoj literaturi na zapletenim misaonim putevima čak i kod jednog pojedinačnog filozofskog problema, i zbog toga mu nedostaje osnova za ovaj pokušaj razumevanja. Uprkos tome deluje sasvim prihvatljivo kada on razjašnjava, da je za Štajnera postojao još jedan konkretan biografski povod i ovaj je takoreći nosom udario o problem slobode. Ipak taj nije pomenut u pismu, kako Prokofjev misli, kada (na str. 538) piše: „Postoji još i drugi dokument, u kome Rudolf Štajner direktno govori o tome, da se iza procesa nastanka *Filozofije slobode* nalazi jedan lični doživljaj, i on u tome (dokumentu) upućuje na ovaj, a da ne dotiče njegov sadržaj. To je pismo, koje je on napisao Rozi Majreder 4. novembra 1894, ubrzo posle završetka rada na knjizi, ...“. Štajner se u prepisci sa Rozom Majreder ne poziva na događaj iza *Filozofije slobode*, i ne razjašnjava u smislu Prokofjeva (str. 539) motive, „koji su ga podstakli da napiše *Filozofiju slobode*“, već se radi o formi i opširnosti prikazivanja u ovoj knjizi, što je Roza Majreder zamerila u svom pismu. Dakle, ako je uopšte reč o nekom konkretnom biografskom povodu, onda se radi o literarno-naučnom detalju i njegovom slobodno-filozofskom ovladavanju.

U ovaj veoma lični način pristupa naučnom problemu slobode koji je Štajner istakao u pismu uključen je, ali objektivno od toga ogradien 3. doživljajni aspekt filozofije ili uopšte filozofskih ideja, kao što on to nagoveštava u knjizi „Moj životni put“ (GA 28): „To idealno doživljavanje, koje pak prima u sebe stvarno duhovno, jeste elemenat, iz kojeg je rođena moja 'Filozofija slobode'.“ Čini mi se da on ukazuje na ovaj doživljajni

aspekt, kada u povezanosti sa Ničem naglašava, „On [Niče] uzeo bi to onako kako to jeste: u svakom redu jedan lični doživljaj.“ I pri kraju pisma: „Mene interesuje filozofija gotovo samo kao doživljaj pojedinca.“

Ovde se radi o *doživljavanju* filozofskih ideja na različitim nivoima: u smislu objektivnog duhovnog stvarnog stanja, ali takođe snaga i moći sa potpuno realnim dejstvima. I takođe o doživljavanju dramatičnih duhovnih borbi, koje se tu rešavaju, kada se različite ideje u samom misliocu i u ostalim ljudskim zastupnicima sudare i potom razviju svoju delotvornost u individualnom i socijalnom životu. (Pogledaj takođe: „Ovaj spis stoga ne obuhvata vezu između nauke i života tako, da čovek ima da se potčini ideji i da svoje snage treba da posveti njenoj službi, nego u smislu, da on ovlada idejnim svetom, da bi ga upotrebio za svoje *ljudske* ciljeve, koji prevazilaze puko naučne. Mora se biti u mogućnosti suočiti se sa idejom doživljjavajući je; *inače* se pada u njeno ropstvo.“ na kraju predgovora za prvo izdanje.)

Mene čudi, da Prokofjev potpuno zapostavlja ovaj filozofsko-idealni doživljajni aspekt, pošto kod Štajnera nalazimo dovoljno odgovarajućih upućivanja u tom smislu.

Ukratko: Dakle, u ovoj razmeni pisama se radi o formi prikazivanja i doživljavanju filozofskih ideja, a ne o jednom pojedinačnom pokretačkom događaju u pozadini iz Štajnerove biografije. Meni se čini da to ograničavanje na pojedinačni životni događaj jeste takođe ponižavanje Štajnerove ličnosti i njegovog duhovno-istorijskog učinka, koji je svakako zbog živog učešća u celokupnom duhovnom životu svog vremena imao mnogostrukе razloge da se bavi problemom slobode. Kao što on to opisuje u autobiografiji „Moj životni put“ (GA 28): „Tako sam ja kao dvadesetsedmogodišnjak bio pun „pitanja“ i „zagonetki“ s obzirom na spoljašnji život čovečanstva, dok mi se biće duše i njen odnos prema duhovnom svetu postavilo pred unutrašnjim u jednom u sebi zatvorenom gledanju u sve određenijim formama. U prvom redu sam mogao duhovno da radim jedino iz ovog gledanja. I taj rad je sve više uzimao pravac, koji me je zatim nekoliko godina kasnije doveo do sastavljanja moje –’Filozofije slobode’. Drugačije rečeno: Bez odgovarajuće filozofski školovane svesti o problemu, njemu sopstvena odluka nikada ne bi postala filozofska tema. Naravno da mnogi ljudi uvek iznova donose otprilike slične odluke, ali oni ne pišu slobodno-filozofske knjige o tome, kada uopšte ne vide filozofsku problematiku i za to nemaju takođe specifično interesovanje. S druge strane: Svako ljudsko delo može biti povod za udubljivanje u temu *slobode*, ako se ima odgovarajuća svest o toj problematici. Prikazivanje Prokofjeva o ovom pitanju kroz jednooku, nediferenciranu i nedovoljno promišljenu redukciju na jedan pojedinačni biografski događaj dobija s jedne strane nešto nasilno, samovoljno i priprosto-neotesano. S druge strane oseća se kruta namera autora, da u smislu praćenog cilja prikazivanja tako subjektivno savije Štajnerovo delo i biografiju da opet budu upotrebljivi i da ih instrumentalizuje u više sugestivnom maniru ili u smislu nekog religioznog fanatika.

2) Pojam *intuitivnog mišljenja*:

Šta Prokofjev piše o *intuitivnom mišljenju*, čini mi se da upravo nije nošeno razumevanjem. I način kako on piše o tome teško da je prikladan da kod njegovog čitaoca razvije razumevanje za to.

Prokofjev naglašava u prvoj liniji njegov okultno-ezoterični aspekt, i čitalac time dobija utisak, da bi *intuitivno mišljenje* bilo nešto, što on prvo mora da stekne kao sposobnost a nastanjeno je izvan ili s one strane uobičajenog ili filozofskog mišljenja. Uostalom to je jedno shvatanje, koje je čini se široko rasprostranjeno – pogledaj na primer i Mihail Kirn, *Veliki dogadjaj mišljenja*, Dornah 1998, str. 40, koji tamo *intuitivno mišljenje* označava kao „duhovno držanje dostižno pojedincu s one strane filozofije“; a slično nalazimo i kod Florina Lowndesa, *Oživljavanje srčanog mišljenja*, Stuttgart 1998, str. 20. Ipak ja sam čvrsto ubedjen u to, da je ovaj način mišljenja temeljno postrani (aut) i da nije održiv, već da svaki normalno organizovan čovek po pravilu raspolaže ovakvom sposobnošću.

Bila bi sigurno korisna istraživačka namjera da se jednom bliže istraži, zašto Štajner govori o *intuitivnom mišljenju* samo u dodacima *Filozofije slobode*, inače u ovoj knjizi koliko ja pak mogu da vidim govori samo o *mišljenju*, mada on naglašava, da je *intuitivno mišljenje* već predmet prvog dela ove knjige: „Ali drugi deo ove knjige nalazi svoj prirodni oslonac u prvom. Ovaj prikazuje intuitivno mišljenje kao čovekovo doživljeno unutarnje duhovno delanje.“ (GA 4, Pog. Konsekvence monizma, prvi dodatak 1918; str 253). Promenjena upotreba jezika u dodacima je zapravo zbumujuća u ovoj prilici, čemu nije podlegao samo Prokofjev.

Jedno možda razumljivo objašnjenje za ovu promenjenu upotrebu jezika bilo bi, da je Štajner kod novog izdanja svoje knjige imao povod da pojmom *mišljenja* dalje specificira, i da *intuitivno mišljenje* barem obuvatno razlikuje od takvih formi, koje imaju neki drugi karakter od ovih intuitivnih, ali ipak kao duševne delatnosti spadaju u pojmom *mišljenja*.

Prokofjev piše

- str. 544: „Zbog toga pak, što danas svaki čovek dobre volje može učiti da misli i istovremeno postati spiritualni čovek, koji se time približava Mihajlovoj svesti, zbog toga je Rudolf Štajner napisao prvi deo svoje *Filozofije slobode*. Jer ona je izgrađena „na čisto duhovno doživljenom [to znači nezavisno od fizičkog mozga] intuitivnom mišljenju“, koje je s jedne strane „jedan delatni proces koji se izvršava u čovekovom duhu“ i „s druge strane isto tako *jedno duhovno opažanje, dohvaćeno bez čulnog organa*“ (GA 4, str. 255 i dalje). Jer takvo „duhovno opažanje“, koje dostigne čovek, koji ne koristi svoje čulne organe, vodi ga do doživljavanja Mihajlovog bića u višim svetovima, i to je jedan čisto mihajlovske put saznanja.“
- Slično na str. 558 i dalje: „Stoga se svaki čovek, koji se udubi u prvi deo *Filozofije slobode* a koji vodi do intuitivnog mišljenja, sa čijom pomoći on može doživeti biće slobode, približava istovremeno onome što je gore opisano kao božanska svetlost Hrista sunca.“

- Dalje str. 562: „Jer čovek, koji je razvio opisanu sposobnost intuitivnog mišljenja opisanu u prvom delu, može time naći svestan pristup moralnoj fantaziji opisanoj u drugom delu knjige.“

Ovde stvar biva prikazana tako, kao da bi se prvo moralo *učiti intuitivno mišljenje* i onda ga *dostići na nekom specijalnom putu vežbanja*. Čime većina čitalaca *Filozofije slobode* to postizanje *intuitivnog mišljenja* sme da terminira faktički na Sveti nikad, jer će samo najmalobrojniji praktično verovati u sebe iz iskrenog strahopoštovanja i pobožne jeze pred opisanim sposobnostima i pred očekivanim naporima. Ovim čitaocima i Antropozofiji bi se mogle dokazati velike službe, tako što im se razjasni, da oni tim odavno vladaju i gde to mogu da traže. Umesto da im se pokaže šta je to i da oni to već mogu, Prokofjev im pre oduzima nadu da to ikada steknu. I pošto on njima ne pribavlja nikakvu jasnoću o tome šta je *intuitivno mišljenje*, već ih umesto toga vodi u neku okultno-ezoteričnu maglu, oduzima on – što je još gore – svojim čitaocima uopšte mogućnost razumevanja toga, šta može biti sloboda delovanja. Jer za Štajnera se sloboda delovanja zasniva u slobodi *intuitivnog mišljenja*. Za čitaoce Prokofjeva će dakle *Filozofija slobode* u suštini ostati jedna knjiga sa sedam pečata – na isti način kao i za čitaoce Kirna i Lowndesa.

Konfuzan je slučaj na str. 545, ako se u povezanosti sa pogrešno shvaćenim „izuzetnim stanjem“ govori o *intuitivnom mišljenju*. O tome dalje dole.

Prokofjevu ne treba po sebi prebaciti to što *intuitivno mišljenje* hvata sa njegovim duhovnim karakterom opažanja. Manje plakativni Štajnerovi izvodi za to su takođe i od drugih autora – uključujući mene – po pravilu navedeni kao mesta u knjizi gde se nalazi citat. Takođe to što on time sebi stvara teškoće po sebi nije sramota. Štajnerov način prikazivanja po ovom pitanju je eto takav kakav jeste. Ali upravo zato što Prokofjev povezuje sa svojom knjigom tako visoke zahteve, on bi morao sve da učini da predmet svog izvođenja prvo filološko-zanatski razjasni. A to znači: na jednom filozofskom nivou, na koji je svakako sâm dospeo. Ipak on se toga tako dobro i u potpunosti odriče i liferuje zato samo neki misaoni metež.

Meni se čini da je autoru moglo ponešto da bude jasnije, da se nije ograničio samo na ovaj duhovni karakter opažanja u povezanosti sa navedenim citiranim mestima, već da je dalje sledio napomenu u dodatku iz 1918. na str. 255 i dalje *Filozofije slobode* i da je takođe više uzeo u obzir ostale Štajnerove rane filozofske spise. U dodatku iz 1918. govori Štajner naime o istraživačkoj metodi, koja se nalazi u osnovi ove knjige: „Prikazivanje ove knjige je izgrađeno na čisto duhovno doživljenom intuitivnom mišljenju, kroz koje svako opažanje saznavajući biva postavljeno u stvarnost...“ Preokret: „... kroz koje svako opažanje saznavajući biva postavljeno u stvarnost ...“ – Prokofjev nažalost nije citirao – jasno pokazuje, da *intuitivno mišljenje* nije nikakva specijalna ili uvežbana forma mišljenja (mada se naravno dalje može školovati), nego takva, koja za dato opažanje, bilo kog tipa, nalazi ili pojma ili se na drugi način saznavajući bavi njime. Ono dakle postoji u svakom aktu saznanja, bez obzira da li se ovaj odnosi na čulno, duševno ili duhovno-idealno. Pri tom Štajner ne ukazuje samo u *Filozofiji slobode* na to, da je ova knjiga izrađena sa sredstvima uobičajenog filozofskog istraživanja. Na primer: „Ko pak nepristrasno čita ove moje ranije spise [’Istina i nauka’

i 'Filozofija slobode', MM], moći će da primeti, da su rezultati koji su razvijeni u njima dobijeni putem čistog filozofskog istraživanja, i da stoga odobravanje onoga što u njima važi ne zavisi od stava, koji neko zauzme prema 'duhovnoj nauci' koju zastupam. Ja sam se u onim knjigama svesno služio jedino takvim sredstvima mišljenja i metodikom, koji se uobičajeno nalaze u filozofskim radovima." (Duhovna nauka kao Antropozofija i savremena teorija saznanja. Lično-nelično (1917). U: GA 35, 1984, str. 319). Ukoliko se *intuitivno mišljenje* nalazi kao metoda u osnovi *Filozofije slobode* to je onda identično sa „sredstvima mišljenja“ i „metodikom“, „koji se uobičajeno nalaze u filozofskim radovima“.

Uzme li se dakle ozbiljno Štajnerovo ukazivanje na metodu iz *Filozofije slobode* i takođe to, što on kaže o čisto filozofskom karakteru ovog spisa, tada je *intuitivno mišljenje* neko takvo, koje je aktivno kako u saznajnim procesima uopšteno uzevši, ali i u filozofskom mišljenju posebno uzevši. Znači: to je upravo mišljenje, koje Štajner obrađuje i primenjuje takođe u svojim drugim filozofskim ranim spisima, i o kome on kaže, ono opaža idejni sadržaj sveta. Bilo da se nalazi u opažanjima pojma, koji takođe pripada idealnom svetu, bilo da se direktno u filozofskom smislu usmerava na saznajni pojam ili na druge ideje kao npr ideju *slobode*, ili u užem smislu na sebe samo. Ono opaža idealni deo stvarnosti, koji je nepristupačan čulima. I ovo mišljenje, koje opaža idealni ili idejni sadržaj sveta na putu intuicija, naziva Štajner u dodacima iz 1918. za *Filozofiju slobode – intuitivno mišljenje*. To je mišljenje, koje svaki čitalac *Filozofije slobode* obično već vrši, ali većina o tome ništa ne zna.

Naravno da Prokofjev ima pravo ako on svojim čitaocima pokušava da približi *intuitivno mišljenje* sa njegovim duhovnim karakterom opažanja. Samo njegovi čitaoci nemaju od toga ništa, jer autor njima ne može da objasni, šta je mišljeno sa ovom sposobnošću opažanja i umesto toga je premešteno u neku antropozofsku izmišljenu zemlju.

3) O pojmu *izuzetnog stanja*:

Šta Prokofjev kaže o tome, što Štajner u trećem poglavljtu *Filozofije slobode* naziva *izuzetno stanje*, liči mi na teško razrešivo i zbrkano pletivo od kompletnih nerazumevanja i delimičnog razumevanja. Ja ovde imam utisak, ili da se autor sâm još nije ozbiljno pozabavio sa odgovarajućim pasažima tekstova, već ponešto povezuje što je moguće da je pročitao kod drugih. Ili mu pak nedostaje dar da bez predrasuda čita neki stvarni tekst i da ga interpretira. Nije neobično da se kao čitalac ne može sasvim lako izaći na kraj u svim detaljima sa opisanim izuzetnim stanjem. Ali da se ono pak tako obuhvatno i temeljno pogrešno razume kao Prokofjev, to je stvarno retkost.

Autor piše (str. 544 i dalje): „U *Filozofiji slobode* opisuje Rudolf Štajner, kako čovek u svojoj duši uspostavlja ono „izuzetno stanje“ (str. 40), kod koga njegovo Ja kao subjekt misaone delatnosti postaje jedno sa strujom tih od njega samog proizvedenih misli, to znači sa objektom njegovog opažanja, i tako stvara jednu *polaznu tačku* za intuitivno mišljenje u sebi. U terminologiji *Filozofije slobode* je time kazano, da se jedan čisto duhovni proces usmerava na puteve, pri čemu pojam i opažanje u svom izvornom jedinstvu, koje su obrazovali pre pada u greh, prvi put ponovo bivaju doživljeni od svesti. I na ovoj polaznoj tački svakog pravog saznanja čovek može u sebi da doživi

nastajanje intuitivnog mišljenja. Poslednje ne zavisi po svom poreklu ni od delatnosti fizičkog mozga ni od opažanja spoljašnjih čulnih organa i zato može u svom daljem razvoju neposredno da stupi u duhovni svet i sebe tamo u toku svesno postignutog *duhovnog* saznanja da poveže sa nadčulnim opažanjima. Na putu takvog duhovnog, tačnije rečeno duhovno-naučnog saznanja može čovek danas u višim svetovima da sretne Mihajla.“

Od onoga što Prokofjev ovde prikazuje uopšte u svojim zamršenim misaonim nitima morao bi tek jednom da se napravi proziran tekst, sposoban za iskazivanje. Sa onom fazom trećeg poglavlja, u kome se mišljenje posmatrajući usmerava na sebe sâmo, čini mi se da ovo što govori Prokofjev delimično nema nikakve veze, a delimično ima samo u teško razmrsivim i izobličenim aspektima. U stvari ne postoji kod Prokofjeva ni jedan jedini uput, koji se stvarno čisto nadovezuje na ono, što Štajner eksplisitno kaže na četiri mesta u tekstu trećeg poglavlja, u kojima se pojavljuje izraz „izuzetno stanje“. Šta u potpunosti nedostaje je stanovište o upoređivanju *posmatranja i saznanja* mišljenja, što je svakako srž čitave ove stvari. Ja mislim, da čitalac koji se, sa ovako interpretiranim predujmom u srcu, upusti u treće poglavljje *Filozofije slobode*, za duže vreme je zadržan od toga da shvati smisao ovog izuzetnog stanja. Ovo mesto u tekstu je u mojim očima jasna indicija za to, da autor gotovo i ne sluti o čemu i zbog čega on govori. Ovde moram sebe da poštēdim jedne iscrpne i sigurno nužne analize odlomaka, jer bi ona bila preobilna i mogla bi da bude samo predmet jednog samostalnog članka. Jer bi se moralо u tom prikazu prolaziti rečenicu za rečenicom u pojedinostima i pri tome prilično zamahnuti. Verovatno bi za to takođe bilo neophodno osvrnuti se i na autorove druge publikacije, koje mi do sada svakako nisu bile poznate.

Čini mi se ovde između ostalog da je za sledeće aspekte potrebno razjašnjenje u pojedinostima:

- Pojam „duhovno opažanje“
- *Doživljavanje i posmatranje* mišljenja
- Šta znači: „Ja kao subjekt misaone delatnosti postaje jedno sa strujom tih od njega samog proizvedenih misli“?
- Šta znači: „pojam i opažanje u svom izvornom jedinstvu, koje su obrazovali pre pada u greh, prvi put ponovo bivaju doživljeni od svesti.“
- Kakve veze ima *pad u greh* sa *terminologijom Filozofije slobode*?
- Šta znači: *intuitivno mišljenje* „zato može u svom daljem razvoju neposredno da stupi u duhovni svet i sebe tamo u toku svesno postignutog *duhovnog* saznanja da poveže sa nadčulnim opažanjima.“?

4) Neproverene tvrdnje

Prokofjev piše

- str. 543: „I Rudolf Štajner je bio *prvi*, koji je bio udostojen jednog takvog svesnog susreta sa Mihajlom na početku njegove nove epohe vođenja čovečanstva.“

- str. 566 i dalje: „Rudolf Štajner je bio prvi čovek na početku Mihajlove epohe, koji je vodio ovu borbu. I tako može njegov put od Mihajla do Hrista biti uzor svim ljudima, koji hoće da slede njegov primer.“
- str. 580: „Prvi čovek, koji je u svom životu sjedinio *pojam* čoveka kao slobodnog duha sa konkretnim *opažanjem* zemaljskog čoveka, to znači sa svojom vlastitom ličnošću, bio je pisac *Filozofije slobode*.“
- str. 594: „Takođe je obrazovanje Kamena temeljca bilo jedno takvo 'Stvaranje iz odnosa', kada je Rudolf Štajner iz snaga triniteta stvorio nešto novo i tada to doneo u susret hijerarhijskom kosmosu kao prvo stvaranje jednog slobodnog čoveka.“ (vidi pog. 2).

Iskazi kao ti gore navedeni čini mi se kao da ne mogu biti utvrđeni, nego bi pre imali mesto u rubrici *Svete legende i obrazovanje mitova*. Ili pod šlagvortom: *Šabloniziranje jedne individualne biografije*. Prokofjev ovde polaže pravo na to, da poseduje obuhvatan uvid u delanje i mišljenje svih ljudskih individua o kojima govori. Jer samo se pod ovom pretpostavkom daju pogoditi tako generalizovana utvrđivanja. Prokofjev je daleko udaljen od trivijalnog saznanja beznadežnosti njegovog poduhvata. Čini se da on i ne sluti, kakav izrod ezoterične fantastike on time zahteva od svog čitaoca. Samo činjenica, što čitaocima daje neproverene tvrdnje ove vrste sa stavom izvesnosti, pokazuje isto intelektualna ograničenja autora kao i umišljenost njegove namere. I od jednog autora, koji je već na nivou banalnih svakodnevnih uvida izgubio sva pravila zdravog rasuđivanja, jedno ne bi trebalo očekivati: Da on ovlada takvim pravilima u oblastima, koje su u ovom pogledu daleko zahtevnije.

U analognom smislu za ocenjivanje su takođe kao zajamčeno prikazani iskazi, koje Prokofjev više puta ponavlja o slobodnim delima i Štajnerovom „putu žrtvovanja“. Pogledaj npr. str. 582: „Ako mi sad hoćemo da znamo, kako izgleda život jednog čoveka, koji je u potpunosti posvećen ostvarivanju *Filozofije slobode*, moramo se okrenuti životu njenog pisca. I tada možemo odmah da ustanovimo, da jedna stvarno proživljena *Filozofija slobode* znači trajnu *žrtvu*, čija se suština sastoji u tome, da se dostignuta sloboda ne koristi jednostavno samo za sebe, već se ona uvek iznova žrtvuje radi slobode drugih (ljudi), da bi se proširile granice *njihove* slobode i dale im se sasvim nove razvojne mogućnosti.“ Ovde se svakako može ustanoviti, da mi malo toga povezujućeg možemo da kažemo u pravcu slobode Štajnerovog delanja. Jer stepen slobode Štajnerovog delanja mogao bi dobro da prosudi jedino sâm Štajner, a teško neko sa strane. Kako bi taj trebao sebi da stvori direktni pristup Štajnerovim moralnim intuicijama i ostalim aspektima relevantnim za prosuđivanje u Štajnerovom duševnom životu?

Takođe i ovde pada u oči pre svega posebno svojstvo autora, da Štajnerovu biografiju instrumentalizuje u jednom fantastično-nerazmišljajućem, sugestivnom maniru predumišljaja.

4) *Mišljenje kao objekat višeg opažanja* – tekst pogrešno shvaćen:

Prokofjev piše na str. 564: „Već sedam godina pre njenog pisanja Rudolf Štajner je bio sposoban da u jednom mišljenju, koje je postalo objekat višeg opažanja, doživi čistu duhovnu pričest. 'Ugledati ideju u stvarnosti je za čoveka prava pričest', pisao je on 1887 u uvodu za drugi tom Geteovih prirodnno-naučnih spisa (GA 1, str. 126). Ovde se ne misli na obično čovekovo mišljenje, nego na 'suštinsko mišljenje' (GA 4, str. 143) *Filozofije slobode*, koje čoveku pokazuje 'svoju svetlošću protkanu, toplu u objavama sveta uranjajuću stvarnost' (isto).“

Ovde imamo pogrešno razumevanje, jer se mišljenje kod Štajnera na ovom mestu ne opisuje kao *objekat* višeg opažanja, nego kao *organ* istog. Objekti opažanja su ovde te od mišljenja opažane ideje. Vidi GA 1, 1973, str. 125 i dalje: „Ko mišljenju prizna njegovu sposobnost opažanja koja prevazilazi čulno shvatanje, taj mu mora nužno priznati i objekte, koji se nalaze iznad puke čulne stvarnosti. Objekti mišljenja su pak *ideje*. Time što mišljenje prisvoji ideju, ono se stopi sa praizvorom svetskog postojanja; to što deluje spolja, ulazi u čovekov duh: on postaje *jedno* sa objektivnom stvarnošću na njenoj najvišoj potenci. *Ugledati ideju u stvarnosti je za čoveka prava pričest*. Mišljenje ima prema ideji isto značenje kao oko prema svetlosti, uho prema zvuku. *Ono je organ razumevanja*.

Nedokazani pogled Prokofjeva, da se ovde ne misli na obično čovekovo mišljenje, ne može se potkrepliti iz stvarnog konteksta. Štajner objašnjava u poglavljiju *Geteov način saznanja* više uopšteno postignuća mišljenja u odnosu na čulno shvatanje. (Vidi Štajnerove dalje izvode na to str. 126 i dalje) Tu se specijalno radi o tome, šta normalna nauka čini i njen odnos prema tome „šta deluje spolja“ i tek kroz naučno saznanje „ulazi“ u čovekov „duh“. Pričest o kojoj govori Štajner, doživljava dakle u principu svaki čovek, koji u njenom smislu prisvoji ideje. Samo što on o tome obično ništa ne zna. Jer pošto on takođe *o tome* ništa ne zna, to redovno isпадa iz njegovog horizonta doživljavanja. Čitalac Prokofjeva neće dabogme posle te lektire takođe ništa dotično doživeti, pošto on tada naime još uvek ništa ne zna o tome. Jer autor je samo govorio o nečemu što on sâm ne razume.

Takođe i ovde stvara Prokofjev prikaz o tome, da je on skoro potpuno nedodirnut od nekog uvida u stvarni filozofski sadržaj. Upravo odlučujuće na ovom mestu nije „doživljavanje“ pričesti, nego znanje, da je i zašto je to pričest.

6) O mihajlovskoj stvari autora:

Što se tiče *Filozofije slobode*, tako je očigledno, da se Prokofjev ovde izjašnjava o jednom predmetu, o kojem on ima vrlo malo jasnoće. Ja ne sumnjam, da autor u potpunosti ima iskrene namere, pa ipak pred ovom pozadinom dospeva njegova mihajlovska stvar u neko veoma sumnjivo svetlo i pokazuje otprilike suprotnost onome, što ustvari odgovara Mihajlovom biću. Jer šta Prokofjev dostiže svojom namerom, nije možda da svog čitaoca vodi nekoj vrsti mihajlovske saznanjne putu i do duhovne jasnoće, već da mu umesto toga uzme preduslove za oboje, time što mu tumači zamršene predstave o njihovim osnovama i njega vodi u zabludu. Nešto grublje formulisano: Prokofjev ima malo razumevanja o filozofskom predmetu svog prikazivanja i to skriva iza bombastičnih citata i čahura reči, koji u ovoj povezanosti nisu ništa više nego šuplje floskule i duhovna

kaša. Upravo zbog toga što on svoje nerazumevanje objavljuje sa tako značajnim – moglo bi se reći – sakralnim rečima, ceo prikaz ima na suptilan način nečeg besramnog ili opscenog po sebi, a takođe od obmane i zavaravanja.

Ja u potpunosti mislim, da se *Filozofija slobode* može posmatrati takođe sa čisto antropozofskih stanovišta. Verujem pak, da je svaki dotični pokušaj osuđen na neuspeh, ako se ne oslanja na od toga nezavisno i nosivo razumevanje ovog dela. Ne može se sa Antropozofijom otključati *Filozofija slobode* a da se ova poslednja nije već dovoljno shvatila. To bi bilo baš tako pogrešno kao i od više matematike načiniti temelj za razumevanje osnovnih matematičkih radnji i osnovnih matematičkih principa. U obrtanju ove logike i zanemarivanju njegovog čisto filozofskog misaonog hoda nalazi se beda svih onih, koji se trude da ovo delo u prvoj liniji od Antropozofije učine pristupačnim. Prikazivanje Prokofjeva mi izgleda kao jedan od najboljih dokaza za to, da na takvom putu mogu biti stvorene samo unakažene slike.

Ukupno bi se moralo sumnjivo poglavlje Prokofjeva proraditi rečenicom, pošto ono nudi bezbrojne povode za kačenje. Ipak to na ovom mestu ne bi više bilo praktično. Tako sam se ja sa ovim izborom ograničio na to, što mi je palo u oči kao najjasnije i najhitnije.

Njegova stvarna aktuelnost svakako dobija ovde pomenuto publikovanje kroz činjenicu, da autor nije makar koji omiljeni pisac, nego član uprave na Geteanumu u Dornahu. Da ovo nije tako, tada bi ovaj slučaj mogli možda ostaviti da se sam stiša. Ali ovako ta stvar dobija jedan sasvim drugi kvalitet. Jer za člana uprave važe drugi publicistički uslovi nego za bilo kog drugog autora. Od njega ima njegova čitalačka publika prirodno druga i viša očekivanja u smislu stvarne kompetencije, kvaliteta i savesnosti njegovih izvođenja. Dakle, moramo se upitati: Šta se stvarno dešava na ovom dornaškom brežuljku, i šta se pre svega dešava u kolegijumu uprave, pa jedan njen član može da prezentira javnosti takav haos i zbrku? I doduše u jednoj stvarnoj povezanosti, koja po sebi ne zahteva više od spremnosti za promišljen, postojan, nezapažen i ponekad slamajuće detaljni filološko-filozofski rad.

Dalje: Ko finansira u stvari u vremenima tesnih ekonomskih resursa troškove štampanja vredne pažnje za jednu knjigu sa astronomskim brojem od hiljadu strana, koja već u jednom jedinom poglavlju sadrži tako mnogo besmislenosti?

Moj predlog: Pre nego što se sa znatnim novčanim sredstvima (odakle i od koga već mogu da dođu) zamršene misli sipaju međ publiku, učinilo bi se dobro pri tom, da se makar jedan deo ove sume investira u neki solidni bazični rad, da bi time bila razjašnjena stvarna pitanja. To mi izgleda uvek korisnije nego snažno delovati na okultističkom zaglavljuvanju ove publike. Članovi Antropozofskog društva i čitaoci ovih knjiga bi trebali da budu cenjeni od strane izdavača, davalaca novca i dornaške uprave.

